

Оксана ШПАК

ЦІННЕ ВИДАННЯ ПРО МИСТЕЦТВО ГУЦУЛЬСЬКОЇ ВИШИВКИ

Гуцульська вишивка з колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського: Монографія / загальна редакція О. Никорак ; відповідальна за випуск Л. Лихач. — К. : Родовід, 2010. — 200 с.: іл.

Колективна монографія про гуцульську вишивку під загальною редакцією доктора мистецтвознавства Олени Іванівни Никорак насамперед привертає увагу великим альбомним форматом, професійним дизайном обкладинки та внутрішнім наповненням, численними високоякісними фотоілюстраціями. Книга заслуговує на особливу увагу не тільки з огляду на представлений у ній унікальний візуальний матеріал, але й вартісну текстову частину. Привабливою та незмінно актуальною для читача є сама тема видання, адже вишивка — це своєрідна «візитна картка» українського народу, один з найдавніших і найпоширеніших видів мистецтва, який продовжує розвиватися на сучасному етапі буття, гідно представляє українців у світі. До монографії увійшли найкращі артефакти з найбільшої та найбагатшої, з мистецької точки зору, колекції гуцульської вишивки, що зберігається у Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського у місті Коломиї.

Історія створення цього видання децю особлива й нетипова. Його ініціаторами стали экс-посол Франції в Україні п. Жан-Поль Везіан та його дружина п. Елен Везіан, які під час подорожі до с. Космача Косівського р-ну Івано-Франківської обл. захопилися гуцульською вишивкою. До цього проекту вони залучили авторитетних українських дослідників та музейних працівників, паризького фотографа Юрія Білака, француза українського походження, а також видавництво «Родовід». Впродовж двох років тривала робота над підготовкою книги. Усі задіяні особи надзвичайно відповідально поставилися до реалізації проекту. На думку наукового редактора Олени Никорак, найскладніше було підібрати твори, оскільки у колекції музею дуже багато вартісних, художніх речей, з-поміж яких для видання намагалися вибрати найтиповіші. У монографії представлено, крім сорочок, інші вишиті компоненти одягу: кептарі, чоловічі штани «гачі», навіть «капці» й «онучі», які взувають у постоли. Авторам «хотілося показати всю красу гуцульського мистецтва», й зауважимо, що це насправді вдалося.

Книга розпочинається передмовою п. Елен та Жана-Поля Везіанів, у якій вони розкривають задум видання й мотивацію, що йде від щирого захоплення гуцульським краєм, звичаями, традиціями, мистецтвом і вишитими виробами зокрема. У текстовій частині задіяний колектив авторів, які пропонують розглянути гуцульське вишиване мистецтво у

різних аспектах: історичному, культурному, художньому, побутовому та обрядовому.

У першому розділі «Гуцульщина з історико-етнографічного погляду» заслужений майстер народної творчості України Дмитро Пожоджук дає визначення етнічних та географічних меж Гуцульщини, вказує її протяжність, площу, найвищі верховини Гуцульських Карпат і найбільші річки. Автор заглиблюється в історію заселення сучасних гуцульських теренів, розкриває основні етапи історії та культури краю, паралельно роблячи акцент на культурних надбаннях гуцулів: декоративне мистецтво, музика, танець. Автор справедливо зазначає, що Гуцульщина — це край нахнення для багатьох українських митців — художників, музикантів, майстрів кіномистецтва. Дмитро Пожоджук заторкує сучасний стан Гуцульщини, зокрема — культурне життя краю та перспективний, у наш час, розвиток зеленого туризму. Історичний розділ книги має оглядову спрямованість: він містить загальні відомості про гуцульський край, його минуле й сьогодення і, безперечно, становитиме інтерес насамперед для зарубіжного читача, який вперше відкриває для себе Гуцульщину та її мистецтво.

У другому розділі «Колекція вишивки Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського» директор Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського Ярослава Ткачук висвітлює історію формування музею, детально охарактеризувала колекцію гуцульської вишивки (понад 2250 пам'яток) в експозиції та фондах. Зокрема, значну кількість експонатів було подаровано музеєві у різний час відомими й анонімними жертводавцями, однак основну частину надходжень набуто під час пошукових експедицій працівників музею. Автор оповідає про складний період існування цього унікального музею: руйнівний вплив ідеології та заборону експонування, а також вилучення вишитих творів, в орнаментиці яких проглядалися християнські та давні дохристиянські символи. Тут згадано і про неправдані втрати: у зв'язку з ідеологічною цензурою було знищено унікальну бібліотеку музею (понад 10 тис. одиниць), вилучено сфрагістичну колекцію (654 примірники), безслідно зникли цікаві експонати — зразки зброї різних періодів, козацького, стрілецького вбрання. Ярослава Ткачук згадує непересічних особистостей, які спричинилися до збереження музейної

колекції: насамперед це перший директор Володимир Кобринський, багатолітній охоронець фондів Любомир Кречковський, а також осіб, за безпосередньої участі яких відбулося формування збірки вишивки музею: наукових працівників Мирослави Сахро, Ганни Пудик, етнографа Климентії Лисинецької з Космача, директора музею у 1965—1992 рр. Ольги Кратюк. Підсумовуючи розділ, Ярослава Ткачук слушно зазначає, що без перебільшення унікальна колекція вишивки коломийського музею є справжнім джерелом для дослідників та усіх шанувальників традиційної культури гуцульського краю.

У третьому розділі «Джерела гуцульської вишивки. Історіографія» Олена Никорак широко й всеохоплююче розкрила історіографію питання та історію формування збірок народної вишивки українських і зарубіжних музеїв.

Автор висвітлює початковий етап зацікавлення вишивкою, що передувало її науковому вивченню: колекціонування у середині XIX ст. історичних, етнографічних і мистецьких раритетів, експонування крапчих зразків традиційної вишивки на промислових та сільськогосподарських виставках (Перемишль, Краків, Відень, Прага, Коломия, Станіслав, Тернопіль, Косів, Стрий), що певним чином стимулювало створення осередків музейництва. Зокрема, на Віденській всесвітній виставці (1873) в числі інших творів декоративно-прикладного мистецтва були закуплені зразки вишивки, які стали основою колекції майбутнього Міського Музею художньої промисловості у Львові, заснованого 1874 р. (сьогодні — Музею етнографії та художнього промислу).

Музеї відіграли значну роль у збереженні зразків вишивки та її популяризації. Так, приватний музей В. Дідушицького у Львові (заснований 1860 р.) експонував твори на численних виставках у Галичині та за кордоном. Тісна співпраця В. Дідушицького з В. Шухевичем посприяла поповненню збірки експонатів гуцульського вбрання. Важливою віхою бібліографії про гуцульську вишивку є п'ятитомна монографія В. Шухевича «Гуцульщина» (1899—1908), у якій висвітлено характерні риси вишивки в гуцульському одязі, представлено зразки узорів та вишивальних технік.

Чільним осередком збирання й популяризації народної вишивки був Музей Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові (1895). Олена Никорак

висвітлює значний внесок самовідданих наукових працівників: охоронця фондів Етнографічного музею, дослідниці народного одягу й кераміки К. Матейко, дослідниці традиційного вбрання та вишивки І. Гургули, видатної художниці О. Кульчицької, яка крім збиральницької й дослідницької роботи здійснювала етнографічні зарисовки народного вишитого вбрання з теренів Гуцульщини. Зібрані ними експонати стали основою для подальших студій.

Важливим осередком колекціонування і наукового дослідження став Національний музей у Львові (1911), для якого В. Шухевич, за порадою І. Свенціцького, зібрав колекцію рідкісних зразків вишивок з гуцульських сіл. Активна виставкова діяльність музею була спрямована також на популяризацію кращих зразків народної вишивки.

Вартісні вишиті вироби з Гуцульщини та інших етнографічних регіонів України зібрані у колекціях Національного музею українського народного декоративного мистецтва, Національного музею народної архітектури і побуту НАН України, Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» (Київ), Закарпатського краєзнавчого музею, Закарпатського музею народної архітектури і побуту (Ужгород), Івано-Франківського краєзнавчого музею, Чернівецького обласного краєзнавчого музею та Чернівецького музею народної архітектури і побуту. Серед найповніших, найбільших та найцінніших з мистецького погляду автор справедливо виділяє колекцію Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського, у т. ч. філіалу Косівського музею народного мистецтва та побуту Гуцульщини. У розділі подано відомості про колекцію оздобленого вишивкою гуцульського народного вбрання у збірках зарубіжних музеїв: у Державному музеї етнографії у Санкт-Петербурзі (для якого підібрав експонати видатний український вчений Ф. Вовк), а також Австрійському музеї народного мистецтва у Відні, Музеї Метрополітен (Нью-Йорк), музеях Чикаго, Вашингтона, Бавнд-Брука, Клівленда, Сан-Дієго, Сан-Франциско, Стенфорда (США), Альберті, Едмонтоні (Канада). Крім того, гуцульські вишиті вироби представлені у музеях та приватних колекціях багатьох країн світу — Білорусі, Литви, Латвії, Естонії, Грузії, Казахстану, Польщі, Румунії.

До етнографічно достовірних джерел для вивчення гуцульської вишивки у монографії залучено світ-

лини кінця XIX — середини XX ст., серед яких оригінальністю вирізняються роботи видатного фотохудожника М. Сеньковського.

У цьому ж розділі Олена Никорак проводить дослідження історіографії — буквально від перших друкованих видань (1830-ті рр.), які містять відомості про вишиті компоненти одягу, а також пізніших, що містили огляд виставок у Коломиї, Косові, Надвірній та інших містах (1880-ті рр.). Висвітлено внесок у вивчення гуцульської вишивки І. Гургули, Л. Бурачинської, проаналізовано етнографічні малюнки Олени Кульчицької, зроблені впродовж 1928—1946 рр. під час відряджень та експедицій (які увійшли до альбому «Народний одяг Західних областей України», 1959). Автор відзначає суттєвий внесок у дослідження традиційної вишивки Гуцульщини К. Матейко, Р. Захарчук-Чугай, а також багатьох інших дослідників: С. Сидорович, Н. Манучарової, О. Соломченка, М. Шмельової, О. Полянської, Т. Бушиної, М. Костишиної, Я. Кожолянка, Г. Кожолянка, К. Сусак, Н. Стеф'юк, Г. Стельмащук і М. Білан, М. Селівачова, Т. Кара-Васильєвої та ін. Також розглядає стан вивчення гуцульської вишивки у діаспорі: в Америці, Канаді, Австралії.

Наступний, позначений науковою новизною розділ Олени Никорак «Звичаєво-обрядова функція гуцульської вишивки» висвітлює роль вишитих виробів у родильній, весільній обрядовості, поховальних і поминальних обрядах, функціонування в інтер'єрах гуцульських церков. Звертається увага на характерну для первісного суспільства оберегову (апотропейну) функцію тканин, з якою пов'язана традиція оздоблювати вишитим орнаментом найвразливіші місця одягу (горловину, плечову частину та низ рукавів, поділок). Автор слушно вважає, що «Рудименти цих вірувань ... збереглися частково й дотепер у традиційній обрядовості українців, передовсім в Карпатах і Поліссі» (с. 89). Первісне символічне значення орнаменту втрачено, тому сьогодні вишивка відіграє «суто декоративну, естетичну роль». Давнє ритуальне застосування тканин (полотна, взористих обрусів, рушників, переміток, хусток) в обрядовій сфері, пов'язаній з народженням, життям і смертю людини, зумовлене первісною оберегово-сакральною функцією, тепер змінилося звичаєво-обрядовою.

Мистецькі особливості гуцульських вишитих виробів розглядає доктор мистецтвознавства Раїса

Захарчук-Чугай у розділі «Художньо-виражальні засоби гуцульської одягової вишивки: локальні відмінності». Відома дослідниця відзначає, що гуцульська вишивка виділяється багатством технічного виконання й різноманітністю матеріалів (на льняному, конопляному полотні, сукні, шкірі). Щодо орнаментального та поліхромного вирішення гуцульська вишивка становить локальне художнє явище (с. 124). Для всіх районів Гуцульщини характерне комбіноване поєднання різних технік вишивання, серед яких домінуючою є низинка.

Геометричний орнамент — яскрава особливість гуцульської вишивки. Раїса Захарчук-Чугай виділяє та аналізує найхарактерніші мотиви і комплекси орнаменту, серед яких найбільшим поширенням та багатоваріантністю трактування вирізняється ромб, а також мотиви: квадрат, трикутник, круг, есовидні фігури, хрести, зубці, кучері, меандри, гранично геометризовані антропоморфні й зооморфні мотиви, дерево життя. Автор аналізує композиційні особливості гуцульських вишивок, досліджує складну систему орнаментики та багату поліхромність. На основі аналізу колірної гами виділено провідні осередки вишивального мистецтва, що мають яскраво виражені локальні особливості: Верховина, Криворівня, Рахів, Косів, Космач, Брустурів, Яворів, Краснолів, Ясіня, Ворохта, Яремча. Розділ завершує огляд сучасної вишивки Гуцульщини.

Заслужений працівник освіти України Катерина Сусак у розділі «Художні особливості гуцульської вишивки: техніки» розглядає техніки вишивання як складову творення художньої виразності гуцульського шитва. Автор виокремлює одну з найхарактерніших рис вишивки цього регіону: комбінативне поєднання декількох (від семи до дванадцяти) технік і швів в одному виробі. При цьому «вони гармонійно взаємно синтезуються в шитві» й «підкреслюють завершеність твору в цілому» (с. 161). Катерина Сусак (до речі, також майстриня вишивання) детально аналізує прадавні та сучасні техніки і шви, що побутували (чи й досі побутують) у вишивальному мистецтві Гуцульщини. Серед них — «заволікання», «прошите» (стебновий шов), «штепування», «навиване», «кручений шов», «кучерявий шов», «низинка», «ключка», «снурок», «ретязь» та інші. Цей роз-

діл проілюстрований докладними графічними схемами швів у зіставленні з фотографіями вишитих зразків кожного з них, що максимально доступне розуміння давніх напівзабутих технік і дає можливість відтворення їх сучасними майстрами. Отже, крім інформативно-пізнавального, цей розділ книги матиме ще й безпосереднє практичне значення.

У післямові Раїса Захарчук-Чугай підсумувала, що гуцульська вишивка — це «феноменальне явище, яке розкриває невичерпне багатство творчого потенціалу гуцулів» (с. 183) й зазначила, що подані у розділах матеріали дають можливість поглибленого наукового дослідження цієї теми.

Колективна монографія про гуцульську вишивку видана на найвищому поліграфічному рівні: повноколірно, на якісному папері, у прекрасному художньому оформленні арт-директора видавництва «Родовід» Ірини Пасічник, з високопрофесійними фотоілюстраціями Юрія Білака. Ілюстративний блок суттєво доповнюють раритетні, позначені «колеритом» 1920—1930-х рр., світлини Миколи Сеньковського з приватних збірок, які відтворюють характерні етнічні типи, допомагають читачеві уявити своєрідність функціонування традиційного вбрання у побуті, звичаях і обрядах гуцулів. Завдяки тому, що книга вийшла друком у трьох редакціях: українською, англійською та французькою мовами, зарубіжний читач зможе відкрити для себе до цього часу незнаний пласт українського мистецтва. Видання має на меті зберегти унікальне культурне надбання і гідно представити мистецтво гуцульської вишивки у світовому контексті.

Книга «Гуцульська вишивка з колекції Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського» викликала значне зацікавлення серед художників, народних майстрів, мистецтвознавців, широких кіл громадськості. Це підтверджують її презентації, що відбулися у Києві — в Музеї Івана Гончара (23.06.2010), у Коломиї — в Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського (25.06.2010) та у Львові — в залах Національного музею ім. А. Шептицького, 17.09.2010). Прикметно, що під час проведення XVII Форуму видавців у Львові монографія «Гуцульська вишивка» отримала персональну відзнаку членів журі.